

Θεολογική σημασία της ‘περιχώρησης’: Οι συνέπειές της για τη χειροτονία των γυναικών

Ιωάννα Σαχινίδου

Περίληψη: Η διαστρέβλωση των σχέσεων της ανθρωπότητας με το Θεό, πηγή της ζωής, οδηγεί σε σχέση εξουσίας των ανθρώπων προς άλλους ανθρώπους και τη φύση. Στόχος είναι να γίνει ορατό το θέλημα του Θεού. Η κριτική στη διατριβή μου και αυτήν την ειζήγησή της πηγάζει από τις οικολογικές, φεμινιστικές και οικοφεμινιστικές θεολογίες.

Καταθέτω εστιασμένη θεώρηση των «δυισμών». Αναφέρομαι στη διάσπαση της προσωπικότητάς μας και την έξοδο από κομματιασμένους εαυτούς για να αναδημιουργηθούμε σε υγιείς εαυτούς. Ανιχνεύω την εξέλιξη της πατερικής έννοιας «περιχώρηση» για να μελετήσω το δυναμισμό και τη ζωντάνια που προσφέρει όπως και τις θετικές συνέπειες που έχει στην προσπάθεια να αντιμετωπίσουμε τα σημερινά κοινωνικά και οικολογικά προβλήματα. Ανιχνεύω την εξέλιξη της έννοιας: Τριαδική Περιχώρηση που αφορά στη σχέση των τριών προσώπων της Τριάδας. Εστιάζω στην Χριστολογική Περιχώρηση που αφορά στη συνύπαρξη θείας και ανθρώπινης φύσης εν Χριστώ. Στόχος είναι να θεραπευτούν οι σχέσεις μεταξύ ανθρώπων και να ανοίξουν το δρόμο σε περιχωρητικές συνειδήσεις και πολιτισμούς.

Τα όντα αλληλοσυνδέονται και αλληλοεξαρτώνται· όλα εξαρτώνται από το δημιουργό. Η Χριστολογική περιχώρηση διαλέγεται με όλους τους λόγους που υπάρχουν πανενθεϊστικά εν τω Λόγω. Η περιχώρηση Θεού και δημιουργήματος είναι αμοιβαιότητα Θεού και κόσμου. Στην Τριάδα που ανοίγεται στον κόσμο και στο Λόγο που σαρκώθηκε, συναντάμε το δυναμισμό της σάρκωσης ως Χριστολογική περιχώρηση προς την κτίση, για να σωθεί κάθε σάρκα, όλη η αλυσίδα της ζωής από τη φθορά και το θάνατο και να ενωθεί με το Λόγο. Η Τριάδα συντηρεί και ανακαινίζει τη ζωή εν Χριστώ, κάθε ον είναι πολύτιμο ως δημιούργημα του Δημιουργού και ως μέλος της αλυσίδας ζωής που δημιούργησε ο Θεός. Σε περιχωρητικές σχέσεις αγάπης και ελευθερίας, αυτονομίες, κλειστά κυκλώματα, διακρίσεις, αποκλεισμοί, περιθωριοποίηση, εξουσιαστική κυριαρχία διαλύονται. Η αγάπη περιχωρητικά, κενωτικά προχωρά προς και ανοίγεται για τους άλλους, οδηγημένη από την αιώνια περιχωρητική, κενωτική θεία αγάπη.

Περιχώρηση

Κάθε εξουσία προσφέρει αίσθηση υπεροχής στον κυρίαρχο. Η κυριαρχία και οι μορφές της έχουν κοινά χαρακτηριστικά: 1. Αποκλεισμό που θέτει τον «άλλο» σε θέση κατώτερη. 2. Στην ομογενοποίηση η κυριαρχία θεωρείται «φυσική». 3. Γυναίκες και φύση ζουν ως παρασκήνιο των ανδρικών δράσεων, οι δούλοι ζουν ως παρασκήνιο της κυρίαρχης ομάδας. 4. Ενσωμάτωση είναι η αποδοχή του άλλου σε σχέση με τον άνδρα ως κέντρο. 5. Η κοινωνική αξία αντλείται ανάλογα με τις επιθυμίες του κυρίαρχου. Αυτή η υποδομή παρέχει εργαλείο ανάλυσης της «κυριαρχίας».

Οι δυϊσμοί, δηλαδή οι σχέσεις εξουσίας και υποτέλειας οδηγούν σε νοσηρές σχέσεις με το Θεό, εντός μας, στις σχέσεις μας με άλλους ανθρώπους και με τη δημιουργία. Πρέπει να αναθεωρήσουμε τη δυϊστική φιλοσοφία πάνω στην οποία οικοδομήθηκαν οι πολιτισμοί μας. Οι σχέσεις εξουσίας και υποτέλειας προκύπτουν από την απομάκρυνση του ανθρώπου από το Θεό. Αυτό είναι φανερό στα ένδεκα πρώτα κεφάλαια του βιβλίου της Γένεσης. Η διάσπαση των σχέσεων του ανθρώπου με το Θεό συνεπάγεται καταστροφή των σχέσεων σε όλα τα επίπεδα. Σύμφωνα με τον καθηγητή Μιλτιάδη Κωνσταντίνου, η σχέση των δύο φύλων (2:23-25) γίνεται σχέση υποταγής της γυναίκας στον άνδρα (3:16,20), ο Κάιν σκοτώνει τον αδελφό του Άβελ (4:8). Μετά τον κατακλυσμό ο Νώε καταριέται το γιο του Χαμ (9:25). Η οικοδόμηση του πύργου της Βαβέλ διασπά την ανθρώπινη κοινωνία, καθώς οι άνθρωποι δε μπορούν να συνεννοηθούν μεταξύ τους (11:9). Προηγείται ανταρσία του ανθρώπου, για να υπερβεί τα όριά του, να ομοιωθεί με το Θεό. Η ισοθεΐα επιδιώκεται με απόκτηση ηθικής αυτονομίας από το Θεό (ο άνθρωπος αποφασίζει μόνος για το τι είναι καλό ή κακό), βελτίωση του είδους (ανάμιξη θείων με ανθρώπινα όντα),

τεχνολογία (οικοδομή πύργου). Η σωτηρία που προσφέρει ο Χριστός αποκαθιστά τη σχέση του ανθρώπου με το Θεό.¹

Οι οικοφεμινίστριες αναζητούν θεολογία πέρα από δυσμούς και κοσμολογία που αγκαλιάζει μια απελευθερωτική μεθοδολογία· πνευματικότητα που εξυμνεί την υπερβατικότητα του Θεού και την ενυπάρχουσα στη δημιουργία παρουσία Του.

Οι δυσμοί αντιστοιχούν στο φύλο, στο γένος, στην τάξη, στη φυλή και στη φύση όσον αφορά την κυριαρχία. Η Ruether μελέτησε την κοινωνική ζωή που διαμόρφωσε το πατριαρχικό εξουσιαστικό σύστημα.² Η μελέτη της δείχνει πως από πολιτισμούς εξουσιαστικούς, με δυσμούς και ιεραρχίες που στηρίζονταν σε σχετικές επιστήμες, φιλοσοφίες, θεολογίες πρέπει να κινηθούμε προς νέους, που σέβονται τον 'άλλο'. Ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης δόμησαν ιεραρχική κλίμακα συνδέοντας το θηλυκό,³ τον ξένο και τα ζώα ως φυσικώς κατώτερα όντα σε αλυσίδα που εκτεινόταν από τον άυλο, θείο Λόγο ως την κατώτερη ύλη.⁴ Στην αρχαία Ελληνική κυβερνώσα τάξη επικρατούν οι άνδρες, η λογική και η ικανότητα για εξουσία.⁵ Οι δυσμοί καταλήγουν σε νοσηρές, παραμορφωμένες σχέσεις με τον εαυτό μας, με άλλους ανθρώπους ή ομάδες ανθρώπων, με τη δημιουργία και με το Θεό.

Εστιάζω στις περιχωρητικές σχέσεις εν Χριστώ της ανθρώπινης και θείας φύσης· φωτίζουν τη σχέση Δημιουργού-δημιουργίας, με στόχο υγιείς σχέσεις ανθρώπων Θεού οι οποίες οδηγούν σε περιχωρητική συνείδηση και πολιτισμό που ανθίσταται σε συστήματα κυριαρχίας και στην καταστροφή του περιβάλλοντος και καταγγέλλει τις σχέσεις εξουσίας και υποτέλειας. Θα εμβαθύνω στις υποσχέσεις, στη δυναμική και στις συνέπειές τους για τις κοινωνίες μας. Οι Ανατολικοί Πατέρες της Εκκλησίας με την έννοια «περιχώρηση» εκφράσανε τη συνύπαρξη και συμφυτότητα εν Χριστώ της ανθρώπινης και της θείας φύσης. Επίσης περιέγραψαν την τριαδική σχέση Πατέρα, Υιού και Αγίου Πνεύματος ως περιχώρηση. Η έννοια έκφραζε πώς ενότητα και διάκριση υπάρχουν στα πρόσωπα της Τριάδας και στις φύσεις του Χριστού.⁶ Οι σχέσεις εξουσίας και υποτέλειας σε περιχωρητικές σχέσεις εν Χριστώ διαλύονται.

Τριαδική Περιχώρηση

Το ουσιαστικό περιχώρηση ορίζει την τάση δημιουργίας χώρου για τους άλλους ή την επέκταση του εαυτού μας προς τους άλλους. Ο August Deneffe σύνδεσε την περιχώρηση με τη στωική σημασία της μείξης συστατικών που διατηρούν την ταυτότητα και τις ιδιότητές τους. Η περιχώρηση έχει ρίζες βιβλικές.⁷ Κάθε πρόσωπο

¹ Μιλτιάδης Κωνσταντίνου, «Το ζήτημα της ανθρώπινης σεξουαλικότητας σύμφωνα με τις αρχαίες βιβλικές παραδόσεις» https://www.academia.edu/1623935/_and

² Rosemary Radford Ruether, *Gaia and God, an Ecofeminist Theology for Earth Healing* (UK: HarperSanFrancisco, 1999), σελ. 173-201.

³ «η σωφροσύνη του άνδρα και της γυναίκας δεν είναι ίδια... η μία είναι εξουσιαστική ενώ η άλλη υποτακτική», Αριστοτέλης, *Πολιτικά 1*, 1260a (Αθήνα: Κάκτος, 1993), σελ. 98-9.

⁴ «η ψυχή εξουσιάζει, το σώμα εξουσιάζεται», Αριστοτέλους, *Πολιτικά 1*, 5, 1254a 35-6 (Αθήνα: Κάκτος, 1993), σελ. 62-3.

⁵ Η Ruether στηρίζει τη συζήτησή της για τη φυσική κυριαρχία των ανδρών στη μελέτη του Αθηναϊκού πολιτισμού του 5^{ου} αιώνα του DuBois. Ruether, *Gaia and God*, σελ. 182-4.

⁶ Verna Harrison, 'Perichoresis in the Greek Fathers', *St. Vladimir's Theological Quarterly* 35/1 (1991), 53.

⁷ Ιωάννης 10. 34-8 11-17. 21.

της Τριάδας σχετίζεται με τα άλλα όπως με τον εαυτό του έχοντας το είναι του το ένα εντός του άλλου χωρίς συναίρεση και συμφυρμό.⁸

Την υπεράσπιση κοινωνικής κατανόησης της Τριάδας άρχισε ο Moltmann⁹ ανακτά το δόγμα από τον Δαμασκηνό.¹⁰ Για αυτόν οι σχέσεις εντός της Τριάδας μπορούν να θεωρηθούν ως πρότυπο στις κοινωνικές σχέσεις ανθρώπων και τις σχέσεις μεταξύ ανθρώπων και δημιουργίας. Με την περιχώρηση το κοινωνικό δόγμα της Τριάδας εκφράζει αιώνια κοινωνία των θείων προσώπων ως διαφορετικότητα και ενότητα στο Θεό.¹¹ Η Τριαδική περιχώρηση είναι σημείο αναφοράς για την εκτίμηση διστακτικών σχέσεων που ανακλούν τη συνύπαρξη στην Τριαδική περιχώρηση. Ο Θεός εν τω κόσμω, ο κόσμος εν τω Θεώ, ουρανός-γη εντός της βασιλείας του Θεού, ψυχή-σώμα εντός του Πνεύματος, γυναίκα-άνδρας όντα ολοκληρωμένα.¹² Η ζωή ως περιχώρηση αναδεικνύει οικολογικό δόγμα σχέσεων των όντων, για το Moltmann.¹³

Για την Karen Kilby¹⁴ η Τριαδική περιχώρηση ξεπερνά την ανθρώπινη εμπειρία, είναι αμφίβολη επομένως η προβολή ανθρώπινης κατανόησης του Θεού. Το δόγμα δεν περιγράφει το Θεό, είναι χριστιανική δομική αρχή. Οι θεολόγοι ας μην αξιώνουν ενόραση στη ζωή του Θεού για να προωθήσουν κοινωνικά, πολιτικά ή εκκλησιαστικά συστήματα.¹⁵ Η τριαδική θεολογία δεν ερευνά τη θεία φύση. Η σχέση αφορά κοινωνία προσώπων. Οι Τριαδικές αναλογίες τονίζουν την αδιαιρετότητα των προσώπων και τη ρευστότητα των ορίων τους.¹⁶ Για την LaCugna, ο ισχυρισμός της φεμινιστικής θεολογίας (που ακολουθεί το Moltmann) ότι κοινωνία ίσων είναι εικόνα των ενδοσχέσεων των θείων προσώπων, βιώνεται στην οικονομία σωτηρίας που ο Χριστός κήρυξε. Το σημείο εκκίνησης στην οικονομία της λύτρωσης θέτει την περιχώρηση στο μυστήριο της κοινωνίας ανθρώπων και θείων προσώπων. Ισότητα και αμοιβαιότητα προσώπων είναι βασικές στη Τριαδική θεολογία,¹⁷ στη θεολογική ανθρωπολογία και σωτηριολογία όμως η σφαίρα των ενδοσχέσεων της Τριάδας είναι εύθραυστη βάση.

Χριστολογική Περιχώρηση

Ο Λόγος λαμβάνει ανθρώπινα γνωρίσματα και μεταδίδει στη σάρκα τα δικά του, λόγω της περιχώρησης των φύσεων. Η Χριστολογική περιχώρηση φανερώνει πώς οι φύσεις του Σωτήρα ενώνονται διακριτά και ο ανθρώπινος πόνος του ενεργεί σωτήρια. Λόγω ένωσης του προσώπου που γνωρίζουμε και στις δύο φύσεις, ο Υιός του ανθρώπου ήλθε στη γη όταν ο Υιός του Θεού σαρκώθηκε.¹⁸ Οι δύο φύσεις δε μεταβάλλονται σε σύνθετη, αλλά λαμβάνουν αμοιβαία, ασύγχυτη περιχώρηση· μετά την ενσάρκωση μένουν ενωμένες υποστατικά. Η θεία φύση δίδει στη σάρκα περιχώρηση που πηγάζει από το Θεό. Το Χαλκηδόνιο Σύμβολο Πίστεως εκφράζει

⁸ Ιωάννου Δαμασκηνού, *Έκδοσις Ακριβής της Ορθοδόξου Πίστεως*, Α, 8 (Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Π. Πουρνάρα, 1989), σελ. 58, 64, 66.

⁹ Karen Kilby, 'Perichoresis and Projection: Problems with Social Doctrines of the Trinity', *New Blackfriars* 81:956 (2000), 432-45.

¹⁰ Jürgen Moltmann *The Trinity and the Kingdom* (Minneapolis: Fortress Press, 1993), σελ. 174.

¹¹ Ιωάννης 14.11, 10.30

¹² Ο Moltmann στηρίζει τη σκέψη του στον Barth *CD IV/1*, σελ. 200εξ.

¹³ Jürgen Moltmann, *God in Creation* (London: SCM Press, 1997), σελ. 15-7.

¹⁴ Kilby, 'Perichoresis and Projection: Problems with Social Doctrines of the Trinity', σελ. 432-445.

¹⁵ Ο.π.

¹⁶ Sarah Coakley, 'Persons', in *Powers and Submissions, Spirituality, Philosophy and Gender* (Oxford: Blackwell, 2002), pp.112-120.

¹⁷ Catherine Mowry LaCugna, *God for Us* (New York: HarperSanFrancisco, 1993), p.275.

¹⁸ Davis Leo Donald, *The First Seven Ecumenical Councils (325-787), Their History and Theology* (Collegeville, Minnesota: The Liturgical Press, 1983), p.176.

την ένωση των φύσεων του Χριστού ασύγγητα, αναλλοίωτα, αδιαίρετα, αχώριστα. Δεν εξηγεί πώς αυτό συμβαίνει. Η αποφαιτική διάσταση ενότητας των φύσεων μένει. Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος σχετίζει τη δημιουργία με την ανακαίνιση της κτίσης.¹⁹ Ο Λόγος δημιουργός ανακαινίζει τον κόσμο. Κάθε βιβλική ή πατερική αναφορά στην ένωση θείας και ανθρώπινης φύσης του Χριστού φανερώνει αποφαιτική ευαισθησία για τη θεία ουσία και την ενότητα, εκθέτει τα όρια των αναφορών μας για το Θεό και τον κόσμο εν Χριστώ.²⁰ Η Χριστολογική περιχώρηση όμως είναι δομική αρχή.²¹ Ότι μας φέρνει στο Χριστό δεν εννοείται επιστημονικά, αλλά στη συνάντηση με την υπέρτατη αλήθεια που επιτρέπει να βιώνουμε την αποφαιτική διάσταση του πόνου ως χωρισμό από το δημιουργό Λόγο, πηγή της ζωής.²²

Η Χριστολογική περιχώρηση, ως αυθυπέμβαση και αυτοπροσφορά της Τριάδας εν Χριστώ είναι ο τρόπος ελευθερίας και σάρκωσης του Θεού. Την ενσάρκωση τη ζούμε ως περιχώρηση σωτηρίας. Δεχόμαστε το δώρο να υπάρχουμε γιατί ο Θεός μας αγάπησε, υπάρχουμε γιατί θέλουμε να υπάρχουμε εν Χριστώ, γιατί Εκείνος μας αγάπησε, θέλουμε να αγαπάμε.²³ Η Χριστολογική περιχώρηση ξεπερνά το πρότυπο του επιστημονικού αλληλοσχετισμού και αλληλοεξάρτησης των όντων. Οι συνέπειες της υποστατικής ένωσης εν Χριστώ δημιουργού-δημιουργίας που πηγάζει από τη Τριαδική περιχώρηση εκτείνονται στην κτίση. Η Χριστολογική περιχώρηση διατηρεί τη διαφορά, κάνει δυνατή την εναλλαγή ζωής σε διάφορα επίπεδα πραγματικότητας, αιώνια, πέρα από το χωροχρόνο, ως Χριστιανική οντολογία αγάπης.²⁴

ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, κἀγὼ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον...τὴν δόξαν ἣν δέδωκάς μοι δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὧσιν ἐν καθὼς ἡμεῖς ἐν ἐσμέν, ἐγὼ ἐν αὐτοῖς καὶ σὺ ἐν ἐμοί...ἠγάπησας αὐτοὺς καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας²⁵

Πατερικές Έννοιες σχετικές με την Περιχώρηση Λόγος, λόγοι

Μια ολιστική έννοια η οποία φανερώνει κοσμική Χριστολογική περιχώρηση συνδέοντας δημιουργία, ενσάρκωση και αναδημιουργία συναντάμε στη θεολογία του Μάξιμου Ομολογητή: Λόγος-λόγοι. Ο Λόγος ταυτίζεται με το Χριστό, ως αρχή της δημιουργίας και της αποκάλυψης του Θεού. Σωτηριολογικά είναι αναδημιουργός του κόσμου,²⁶ απόδειξη της αναμορφωτικής παρουσίας του Θεού στην κτίση. Γνωρίζουμε κάθε ον, ως λόγο που ζει σε κοινωνία με το Θεό Λόγο και όλα τα όντα ως λόγους. Τα όντα είναι αποτέλεσμα της δημιουργικής δράσης του Θεού. Δε ζούμε ως αυτό-υπάρχοντα όντα αποκομμένα από το Δημιουργό.²⁷

Ο Θεός έφερε στην ύπαρξη, συντηρεί και περιβάλλει τα πάντα που υπάρχουν ως αιτία, κατάληξη και πηγή της σχέσης. Ενώνει τα διαφέροντα στη φύση τους και τα

¹⁹ Davis, *The First Seven Ecumenical Councils (325-787) their History and Theology*, σελ. 282-3.

²⁰ Coakley, 'Persons' in the 'Social Doctrine of the Trinity', σελ. 124-9.

²¹ Ιωάννης 3,5. Βλ. *Μ. Αθανασίου Έργα 1*, Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, Πατερικά Εκδόσεις 'Γρηγόριος ο Παλαμάς', Θεσσαλονίκη 1973, σελ. 260-1.

²² Chris Clarke, *Living in Connection Theory and Practice of the New World-view* (UK: Creation Spirituality Books, 2002), σελ. 225,9,31.

²³ Χρήστος Γιανναράς, 'Χριστούγεννα: Το «πώς» και το «τι»' *Η Καθημερινή*, Κυριακή 22 Δεκεμβρίου, 2013.

²⁴ Harrison, 'Perichoresis in the Greek Fathers', σελ. 63-5.

²⁵ Ιωάννης 17.18, 20-1.

²⁶ Niels Henrik Gregersen, 'Three varieties of Panentheism', Philip Clayton and Arthur Peacocke (εκδ.) *In Whom we Live and Move and Have Our Being* (Grand Rapids/Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2004), σελ. 25-6.

²⁷ Gregersen, 'Three varieties of Panentheism', σελ. 26.

οδηγεί σε κοινή ύπαρξη.²⁸ Ο Λόγος έχει πολλές σημασίες: αιτία, σκοπός, νόημα, επικοινωνία, σχέση. Εμφυτεύει σε κάθε ον ένα λόγο ο οποίος είναι ο σκοπός του Θεού, το εσωτερικό του είναι, που διαμορφώνει την ύπαρξή του και το ωθεί στο δημιουργό Λόγο. Δυνάμει των εννοικούντων λόγων, κάθε ον δεν είναι αντικείμενο αλλά λόγος, που στρέφεται στη κτίση από το Λόγο, την ενωτική κοσμική παρουσία.²⁹ Η σοφία που φανερώνεται στη δημιουργία βεβαιώνει εμπειρικά τη δημιουργική παρουσία του Λόγου στους λόγους,³⁰ οδηγεί δια των λόγων στην αιτία.³¹ Για να βιώσουμε τους λόγους ως κοινωνία με όλα τα όντα πρέπει να μεταστραφούμε από εγωκεντρικές σχέσεις με το Θεό για να καλλιεργούμε σχέσεις περιχωρητικές. Ταυτίζονται οι λόγοι με την αγάπη και τη θέληση του Θεού, που ενώνει τα όντα και φανερώνει το Χριστό ο οποίος τα οδηγεί σε κοινωνία με το Θεό.

Αν οι άνθρωποι είναι δημιουργημένοι κατ' εικόνα του Θεού Λόγου, είναι λογικοί και διακρίνουν τους λόγους της δημιουργίας. Λόγω της αμαρτίας αποτυγχάνουν όμως στο να βρουν νόημα. Ο σαρκωμένος Λόγος ανανεώνει τη δημιουργία ως εσωτερικός σύνδεσμος.³² Στο Μάξιμο διακρίνουμε δυναμισμό των θείων σχέσεων με τον κόσμο δια των λόγων,³³ δεν υπάρχει ανθρωποκεντρισμός ή κυριαρχία ως χρησιμοθηρία ή εκμετάλλευση.³⁴ Ο Λόγος³⁵ σαρκώθηκε, για να αναδημιουργήσει τους λόγους –όλη τη δημιουργία. Εκφράζει το κοσμικό μυστήριο ως δίκτυο σχεσιακής ζωής. Στο Χριστολογικό περιβάλλον η περιχώρηση διαλέγεται προς όλες τις κατευθύνσεις, σε όλους τους καιρούς, ασφαλίζοντας τις σχέσεις των θείων προσώπων και της δημιουργίας δια του σαρκωθέντα Χριστού.³⁶ Εφαρμόζοντας την περιχώρηση στη Χριστολογία διακρίνουμε ανταλλαγή του εκφρασμένου λόγου και της λανθάνουσας ιδέας που εκφράζει· και οι δύο ονομάζονται λόγοι.³⁷ Η ιδέα μπορεί να εκφράζει περιχωρητικά τη δημιουργία λόγων από το Λόγο από ενδιάθετους-λανθάνοντες λόγους μη εκφρασμένους. Στην αναδημιουργία προστίθεται διάσταση Χριστολογική, περιχωρητική: Ο Λόγος αναδημιουργεί τους φθαρμένους λόγους.³⁸

Αν ο Θεός Λόγος Δημιουργός, έγινε λόγος και εκφράζει το κοσμικό μυστήριο ως δίκτυο σχεσιακής ζωής, τότε εξουσιαστικές τάσεις, διακρίσεις ή αποκλεισμοί δεν

²⁸ Χαράλαμπος Σωτηρόπουλος, *Η Μυσταγωγία του Αγίου Μάξιμου του Ομολογητού*, Εισαγωγή - Κείμενο - Κριτικών Υπόμνημα-Μετάφρασις (Αθήναι: 1993), σελ. 151-2.

²⁹ Kallistos Ware, 'God Immanent yet Transcendent: The Divine Energies according to Saint Gregory Palamas', Clayton and Peacocke (eds), *In Whom We live an move and have our Being* (Grand Rapids Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Eerdmans Publishing Company, 2004) σελ. 160.

³⁰ Anestis Keselopoulos, *Man and the Environment* (New York: St Vladinir's Seminary Press, 2001), μετάφραση από τα Ελληνικά: Elizabeth Theokritoff, σελ. 103-10.

³¹ Louth, *Maximus the Confessor*, σελ. 113-5.

³² Andrew Louth, 'The Cosmic Vision of Saint Maximus the Confessor', Clayton & Peacocke (.εκδ), *In Whom We live an Move and Have our Being*, σελ. 189. Louth, *Maximus the Confessor*, σελ. 68.

³³ Ο.π. σελ. 189.

³⁴ Προκύπτουν διϋστικές, Πλατωνικές ιδέες στο Μάξιμο, όταν θεωρεί τον άνθρωπο ως λογικό όν, ενώ τα υπόλοιπα ως άλογα. Αν οι σχέσεις των λόγων τους οποίους ο Δημιουργός εμφύτευσε σε κάθε ον πηγάζουν από, και ολοκληρώνονται στον, Θεό Λόγο, η σάρκωση του Λόγου είναι κοσμολογικό γεγονός.

³⁵ Κολοσσαείς 2. 9.

³⁶ Leonardo Boff, *Cry of the Earth, Cry of the Poor* (New York: Orbis Books, 1997) pp.24-5.

³⁷ Μάξιμος ο Ομολογητής *Maximi Disputatio cum Pyrrho* PG τ.91, 187 σελ.337. 'ἐπί τοῦ κατὰ προφορὰν δέ λόγου ὡσαύτως... τὴν ἐγκειμένην τῷ λόγῳ ὀρῶμεν ἔννοιαν... τὸν ὑποκειμένον τῇ ἐννοίᾳ λόγον... τὴν αὐτῶν δι' ὅλου εἰς ἄλληλα περιχώρησιν. Μάξιμος ο Ομολογητής, *Maximi Disputatio cum Pyrrho*, PG τ. 90, 340.

³⁸ 'Nestorianism', Leo Donald Davis, *The First Seven Ecumenical Councils* (Minnesota: The Liturgical Press, 1983), σελ. 144-50. G. L. Prestige, *God in Patristic Thought* (London: S-P.C.K., 1964), σελ. 292-3.

προκύπτουν. Ο Λόγος δημιούργησε όλους τους λόγους από λανθάνοντες λόγους και αναδημιουργεί τους φθαρμένους λόγους, όλη τη δημιουργία.

Ο Θεός ως ΟΙΚΟΣ του Σύμπαντος-Παν-εν-θεισμός³⁹

Η έννοια «χωρώ» εφαρμόστηκε στις σχέσεις των προσώπων της Τριάδας. Πατέρας και Υιός περιέχουν ο ένας τον άλλο.⁴⁰ Η αξίωση του παν-εν-θεισμού για τις σχέσεις Θεού και δημιουργίας στην πατερική σκέψη είναι παράλληλη με τη Χριστολογική περιχώρηση ως αμοιβαιότητα της θείας και της ανθρώπινης φύσης του Χριστού. Δεν υπάρχει σύμμειξη Δημιουργού και δημιουργίας. Ο Λόγος υπάρχει σε όλη τη κτίση και πέρα από κάθε τι. Τα περιέχει όλα, μόνο εν τω Πατρί υπάρχει πλήρως.⁴¹

Ο Χριστιανισμός εννοεί τη δημιουργία ως Παν-εν-θειστική, ο Θεός υπάρχει πέρα από τη δημιουργία, δεν περιορίζεται από αυτήν, αλλά υπάρχει και εντός της ως πηγή ζωής. Αν ο Θεός βρίσκεται σε όλα, και όλα υπάρχουν εν Θεώ ο Θεός δε σμικρύνεται σε συγκεντρωτική μονάδα ή αυτό-περικλειόμενη τριάδα. Ο σαρκωμένος Λόγος εκφράζει αποκαλυμμένη, κοσμολογική απειρότητα.⁴² Η κτίση δεν είναι κατασκευή πάνω στην οποία ο Θεός εργάζεται απ' έξω αλλά δια μέσου της, εκφράζει τον ενυπάρχοντα εαυτό Του. Η εικόνα είναι της «ενοίκησης». Πέρα από τη δημιουργία ο Θεός είναι η εσωτερικότητά της, η πνοή ζωής στην εγκοσμιότητά της.

Για το Μέγα Βασίλειο η έννοια ἀρχή υπερβαίνει τα όρια χρόνου, τόπου, σημείου εκκίνησης, πρώτης αιτίας.⁴³ Η ἀρχή συναντάται με πολλές σημασίες: έναρξη, πρώτη αιτία, πρώτη αρχή, στοιχείο, πρώτη δύναμη, εξουσία, κυριότητα, κυριαρχία.⁴⁴ «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν» μπορεί να σημαίνει ότι ο Θεός είναι διαρκής πηγή, πνοή ζωής που διατηρεί στην ζωή ότι υπάρχει. Αν δεν εργαζόταν με δημιουργική βούληση συνεχώς, η κτίση θα κατέρρεε στην ανυπαρξία.⁴⁵

Μια εικόνα του Θεού σα μάνα, που φανερώνει ασφάλεια, φροντίδα και προστασία βρίσκουμε στις Πράξεις 17.26,28. Μπορεί να είναι η βιβλική θεμελίωση της πα-εν-θειστικής δημιουργίας: «Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, ὡς καὶ τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασιν». Σε καμία άλλη περίοδο της ζωής δεν υπάρχουμε εντός άλλου προσώπου· μόνο την περίοδο που η μάνα μας εγκυμονεί. Εάν η μήτρα της μάνας είναι ο τόπος, ο οίκος όπου υπάρχουμε πριν να γεννηθούμε, η παρομοίωση του Θεού ως Οίκου της δημιουργίας, ξεδιπλώνει οικολογική, παν-εν-θειστική όψη της δημιουργίας εν Θεώ. Η πρόθεση 'εν' αντηχεί την Τριαδική σχέση στο Θεό και προσωποποιείται στην οικονομία της δημιουργίας.⁴⁶ Φανερώνει

³⁹ Παν-εν-θεισμός: ο Θεός περικλείει μέσα Του τα πάντα. Πανθεισμός: Τα πάντα είναι Θεός. Θεϊσμός: Ο Θεός υπάρχει έξω από τη δημιουργία. Για το παν-εν-θειστικό κοσμοεπίδωλο βλ. Sallie McFague, *Life Abundant* Minneapolis, Fortress Press, σελ. 141-2.

⁴⁰ Το βιβλικό εδάφιο κατά Ιωάννην 10.30 «ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ ἓν ἐσμεν» είναι το θεμέλιο για την έννοια της περιχώρησης των Προσώπων της Τριάδας.

⁴¹ «Λόγος ὢν...περιέχων τὰ ὅλα καὶ μὴ περιεχόμενος, ἀλλ' ἐν μόνῳ τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ ὅλος ὢν κατὰ πάντα», Athanasius, *Christology of the Later Fathers*, Library of Christian Classics, Vol. III, E. R. Hardy (εκδ.), (Philadelphia, PA: Westminster Press, 1954), στο Catherine Keller, *Face of the Deep* (London: Routledge, 2003), σελ. 63.

⁴² Catherine Keller, *Face of the Deep*, (London and New York: Routledge, 2003), σελ. 63-4.

⁴³ Μ. Βασιλείου Έργα 4: *Εξαήμερος*, Ομιλία Α', δ', (22-23), (Θεσσαλονίκη: Πατερικά Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, σελ. 40-41.

⁴⁴ Henry Liddell and Robert Scott, λήμμα «αρχή», *Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*, τ. πρώτος (Εν Αθήναις: Τυπογραφείο Α. Κωνσταντινίδη, 1901), σελ. 399.

⁴⁵ Kallistos Ware, 'God Immanent yet Transcendent', σελ. 159.

⁴⁶ Catherine Keller, *Face of the Deep*, (London and New York: Routledge, 2003), σελ. 219.

διάρκεια, διάσταση, διαμορφώνει την παν-εν-θειστική εικόνα. Εν Χριστώ δημιουργήθηκαν τα πάντα.⁴⁷

Ο Παύλος εικονίζει το ανθρώπινο γένος από κάθε φυλή, λαό, έθνος, ανεξάρτητα από χρώμα, φύλο, θρησκεία, πολιτικές και οικονομικές αντιλήψεις και κατ' επέκταση όλη τη δημιουργία σα να ζουν, να κινούνται, να υπάρχουν εντός της κοσμικής θείας μήτρας. Σε σχέση αγάπης του Θεού προς τα δημιουργήματα που όλα ζουν εν Θεώ, εξουσιαστικές σχέσεις, μεταξύ των δημιουργημάτων δεν μπορούν να υπάρξουν.

Κένωση

Νοούμε τη δημιουργία ως κένωση του Θεού, του άπειρου, άκτιστου περιβάλλοντος, στο μικρότερο, κτιστό περιβάλλον τη δημιουργία. Στην τριάδα η οποία ανοίγεται προς τη κτίση και στο Δημιουργό Λόγο ο οποίος γίνεται κτίσμα,⁴⁸ γνωρίζουμε την ενσάρκωση ως θεία, κενωτική μεταφορά στη δημιουργία όταν ο Λόγος φανερώνεται σε όλη τη δημιουργία δυνάμει της σχέσης Του με όλους τους λόγους.⁴⁹ τους οποίους δημιούργησε, συντηρεί στην ύπαρξη και ενώνει στον Εαυτό Του.⁵⁰ Η Τριάδα εν Χριστώ ανοίγεται εν αγάπη προς τη δημιουργία, σε θυσιαστική κίνηση προς κάθε σάρκα. Η βιβλική θεμελίωση της κενωτικής τριάδας βρίσκεται στο εδ Κολοσσαείς 2.9: «ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς» Η κένωση για μας είναι πορεία απελευθέρωσης από το εγώ.⁵¹ Ο Παύλος γράφει ότι ο Χριστός ενώ ήταν Θεός, «ἐαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ.»⁵²

Ο Ιησούς μιλά στους μαθητές Του για το συνεχή κατοπτρισμό αγάπης που εισβάλλει από το θείο, αιώνιο, στο μικρότερο, κοσμικό περιβάλλον όταν το ένα περιέχεται στο άλλο και δημιουργούν μαζί περιβάλλον αγάπης στο οποίο ζούμε, κινούμαστε, υπάρχουμε.⁵³ Ο Λόγος είναι πηγή αγάπης και ανοίγματος στη κτίση, η οποία εξαρτάται από τα γεγονότα δημιουργίας⁵⁴ και ενσάρκωσης ως εμπειρίες πάνω στις οποίες οικοδομήθηκε. Ανοίγουν δρόμους πέρα από λογικές, εξελικτικές κατηγορίες. Ο Λόγος σαρκώθηκε όχι μόνο στο σώμα ενός ανθρώπου αλλά στην ανθρωπότητα ολόκληρη, στη δημιουργία ολόκληρη. Η κατανόηση αυτή στηρίζεται στο δόγμα του κοσμικού Λόγου που ενυπάρχει στη δημιουργία, την οποία έφερε σε ύπαρξη.

Δημιουργία εκ του Μηδενός

Πολλοί θεολόγοι απορρίπτουν την ιδέα ότι ο Θεός δημιουργεί τον κόσμο εν Θεώ γιατί έτσι φανερώνονται φυσικές σχέσεις μεταξύ Θεού δημιουργίας. Μια τέτοια κατανόηση οδηγεί στον παν-θεισμό και στην ειδωλοποίηση της δημιουργίας, και έτσι απορρίπτουν την ιδέα ως αιρετική. Η απόρριψη της ιδέας τους οδηγεί να θεωρούν ότι ο Θεός δημιουργεί έξω από τον Εαυτό Του. Η αναδόμηση του δόγματος της δημιουργίας του κόσμου από τον Θεόφιλο Αντιοχείας αναιρεί τις θεωρίες του

⁴⁷ «[Εν τω Χριστώ] ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὄρατα καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι εἴτε κυριότητες εἴτε ἀρχαὶ εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται· καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε», Κολοσσαείς 1:15-17.

⁴⁸ Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις Ακριβής*, Δ' 18, σελ. 402,4,6.

⁴⁹ Clarke, *Living in Connection*, σελ. 105, 177.

⁵⁰ Εφεσίους 1.7-12, Κολοσσαείς 1.20.

⁵¹ Φιλιππισίους 2.5-11.

⁵² Φιλιππισίους 2.5-8.

⁵³ Ιωάννης 15.9-12

⁵⁴ Clarke, *Living in Connection*, σελ. 235.

Πλάτωνα.⁵⁵ Αν υπάρχει κατά τον Πλάτωνα προϋπάρχουσα ύλη, υπονοείται ότι υπάρχει κάτι αιώνιο που είναι έξω από το Θεό και από αυτό ο Θεός δημιουργεί τον κόσμο.⁵⁶ Αυτή η ύλη θα περιόριζε την πανταχού αιώνια παρουσία του Θεού, θα προέκυπτε δυισμός στη φύση της πραγματικότητας. Αν απορρίψουμε τις ιδέες ότι ο Θεός δημιούργησε εν Θεώ και ότι δημιούργησε έξω από Αυτόν με προϋπάρχουσα ύλη τότε: από τι δημιούργησε ο Θεός τον κόσμο;

Δημιουργία «εκ του μηδενός»

Οι συγκεκριμένοι θεολόγοι κατέληξαν στην ιδέα ότι ο Θεός δημιούργησε τον κόσμο «εκ του μηδενός», που είναι κατανόηση μη βιβλική. Στηρίζοντας την ιδέα θεωρούν ότι αποφεύγουν την αναγνώριση του Θεού ως εγγενώς παρόντα στη δημιουργία που οδηγεί στον πανθεισμό και επίσης το πρόβλημα δυισμού που βεβαιώνει ότι τίποτα δεν υπήρχε πριν τη δημιουργία από όπου ο Θεός δημιούργησε τον κόσμο. Η αποδοχή της κατανόησης της «δημιουργίας εκ του μηδενός» όμως οδηγεί σε δύο σφαίρες πραγματικότητας, αποτελεί βήμα που οδηγεί στην από-ιεροποίηση της δημιουργίας.⁵⁷

Αν ο κόσμος δημιουργήθηκε «εκ του μηδενός» δημιουργήθηκε έξω από το Θεό. Το «τίποτα» είναι στερητικό του Θεού, δεν υπάρχει σχέση ανάμεσα στο Θεό και στο τίποτα. Αν ο Θεός υπάρχει πέρα από τη κτίση, αν είναι παρών στο χωροχρόνο, αν είναι αιώνιος, αν εν τω Θεώ όλα τα όντα υπάρχουν, αν είναι «πανταχού παρών και τα πάντα πληρών» τι είναι το «μηδέν», κενό έξω από την αιωνιότητα; Το να μιλάμε για πανταχού θεία παρουσία και συγχρόνως για κενό και μηδέν είναι παράδοξος δυισμός.

Δημιουργία «έξ ούκ ὄντων»

Οι Ανατολικοί Πατέρες της Εκκλησίας ανακεφαλαίωσαν τις εσφαλμένες αντιλήψεις για τη δημιουργία των Επικούρειων φιλοσόφων, για την αυτό-δημιουργούμενη ύλη, για το δημιουργό των Γνωστικών φιλοσόφων και για την πλατωνική προϋπάρχουσα ύλη. Πολλοί χρησιμοποίησαν τον όρο δημιουργία «έξ ούκ ὄντων», δημιουργία στην ύπαρξη από «μη-ύπαρξη». Το ὄν και τα ὄντα υπάρχουν αντίθετα με ότι υπήρχε πριν ή θα υπάρξει μετά και σε αντίθεση με τα «μη-όντα», με ότι δεν υπάρχει.⁵⁸

Ο Θεόφιλος γράφει ότι ο Θεός «έξ ούκ ὄντων ποιῆ ὅσα βούλεται».⁵⁹ Συναντούμε και τη φράση: «τὰ πάντα ὁ Θεός ἐποίησεν ἐξ ούκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι».⁶⁰ Η φράση «έξ ούκ ὄντων» μπορεί να οδηγεί στο εδ Ρωμαίους 4.17, σχετική με τη δημιουργική δράση του Θεού: «θεοῦ τοῦ ζωοποιῦντος τοὺς νεκροὺς καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα».

Η ἐκ του μη ὄντος δημιουργία είναι ρήγμα στη μυθική και φιλοσοφική σκέψη, η οποία γνωρίζει δημιουργία μόνο από την ουσία του κάθε ὄντος. Η θεολογία δέχεται ότι τίποτα δεν προκύπτει από «τίποτα». Τα πλάσματα έγιναν από το Θεό με τη

⁵⁵ 1. Εάν κατά τον Πλατωνισμό Θεός και ύλη είναι αδημιούργητα τότε ο Θεός δεν είναι δημιουργός των πάντων. 2. Εάν η ύλη ήταν αδημιούργητη θα ήταν ως Θεός. 3. Ο Θεόφιλος διακρίνει το βιβλικό παντοδύναμο Θεό που υπάρχει ελεύθερα από τον πλατωνικό δημιουργό που τον περιορίζει η προϋπάρχουσα αδημιούργητη ύλη (Πανεπιστημιακές παραδόσεις Μητροπολίτη Ι. Ζηζιούλα Πλάτων, *Τίμαιος*: <http://oodegr.com/oode/dogmat1/E1.htm#3>).

⁵⁶ Θεοφίλου Αντιοχείας, *Προς Αυτόλυκον, Βιβλίον Γ'.*

⁵⁷ Philip Sherrard, *Christianity Lineaments of a Sacred Tradition*, (Brookline, Massachusetts: Holy Cross Orthodox Press, 1998), pp.233-5.

⁵⁸ Henry Liddell and Robert Scott, λήμμα «ὄντα» *Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*, τ. 3 Α-Π, (Εν Αθήναις: Τυπογραφείο Α. Κωνσταντινίδη, 1902), σελ.325.

⁵⁹ Θεοφίλου *προς Αυτόλυκον*, Βιβλίον Β', κεφ 4, PG τ. 6, 1051.

⁶⁰ Θεοφίλου *προς Αυτόλυκον*, Βιβλίον Α', κεφ. 4, PG τ. 6, 1050.

βουλητική Του ενέργεια.⁶¹ Αυτό εισάγει το σύμπαν στην αδάπανη, αεικίνητη θεία απειρότητα. Η διαρκική φιλοσοφία ανατρέπεται από τη δημιουργία «ἐκ τοῦ μὴ ὄντος».⁶² Οι Πατέρες ξεχωρίζουν τον Ἄκτιστο από τα κτίσματα, το Δημιουργό από τα δημιουργήματα. Οι σχέσεις από τις οποίες η δημιουργία εξαρτάται και η βούληση του Θεού δεν οδηγούν σε προϋπάρχουσα ύλη, ή σε δημιουργία εκ του μηδενός.

Η ύλη δεν προϋπήρχε: «*Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν*». Ο Ειρηναίος ανατρέπει την επιχειρηματολογία των Γνωστικών.⁶³ Καταρρίπτει τις διαδοχικές εκπορεύσεις του Θεού που διαιρούν και υπερβαίνουν την Ολότητα του Θεού, υπερασπίζεται την απλότητα του Θεού. Παραθέτει το Ιω 1.3 «*πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν*», διαγράφει κάθε μεσολάβηση μεταξύ Θεού και δημιουργίας. Για τον Ειρηναίο όχι η «Πληρότητα» πέραν του Δημιουργού, αλλά η «Πληρότητα» του Δημιουργού περικλείει τα πάντα. Εδώ διακρίνουμε ρίζες οικολογικής παν-εν-θειστικής κοσμοθεώρησης.⁶⁴ Στο έργο *Περί Ἐνανθρωπήσεως*, ο Μ. Αθανάσιος γράφει: «*ἐξ οὐκ ὄντων τὰ πάντα πεποίηκε διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου*».⁶⁵ Στην προς Εβραίους 11 διαβάζουμε: «*Πίστει νοοῦμεν καταρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὸ βλεπόμενον γεγονέναι*». Ο Χρυσόστομος αναρωτιέται: «Με ρωτάτε πώς θα μπορούσε κάτι να δημιουργηθεί «ἐξ οὐκ ὄντων»; Όταν τρώμε ψωμί, πώς μετατρέπεται σε αίμα μέσα μας; Δεν βρίσκετε την αιτία για την οποία το φαγητό μετασχηματίζεται και ζητάτε απαντήσεις για τη δημιουργία του Θεού; Αγγίζει τα όρια των δυνατοτήτων του ανθρώπου να κατανοεί την πραγματικότητα, την αιωνιότητα και την ακατάληπτη θεία δύναμη».⁶⁶

Δημιουργία είναι η διαφοροποίηση της μορφής των όντων από τα αδιαφοροποίητα, ακατάληπτα βάθη του Θεού. Το «μηδέν» που αντιστοιχεί σε πραγματικότητα είναι η λανθάνουσα κατάσταση των όντων πριν τη διαφοροποίηση, στη μη-αποκαλυμμένη δυναμικότητα του Θεού. Πνεύμα δεν υπάρχει χωρίς ύλη, ούτε ύλη χωρίς πνεύμα.⁶⁷ «*πνεῦμα Θεοῦ ἐπέφερετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος*» (Γέν 1.2β). Με το ρήμα «ἐπέφερετο» οι Σύριοι εννοούν ότι το Πνεύμα «ἐπέφερετο» ως πηγή και δεσμός ζωής για να προάγει τη γονιμότητα της κτίσης.⁶⁸ Δημιουργεί όντα από οὐκ ὄντα, ζωή από μη-ζωή, ύπαρξη από μη-ύπαρξη, θάλλει τα ύδατα για να παράγουν ψυχές ζῶσες. Γεν 1.20-24.

Ο κόσμος των φαινομένων είναι αυτό-φάνερωση του Θεού με την οποία ο Θεός κάνει γνωστό τον εαυτό του στη κτίση και αναγνωρίζεται από αυτήν.⁶⁹ Συνήθης πατερική κατανόηση είναι ότι ο Θεός εικονίζεται σε όλη τη δημιουργία.⁷⁰ θεμελιώνεται στο εδάφιο: «*τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι*

⁶¹ Νίκου Α. Ματσούκα, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Γ*, (Εκδόσεις Π. Πουρνάρα, 1997), σελ. 155-161.

⁶² Μ. Βασιλείου, *Εἰς τὴν Ἐξαήμερον*, PG 29,33B.

⁶³ Σύμφωνα με τους μύθους των γνωστικών στο απώτατο παρελθόν ο αληθινός Θεός απέκτησε θεϊκούς απογόνους (τους «Αιώνες»), διαδοχικές εκπορεύσεις του στο πλαίσιο μίας μεταφυσικής ιεραρχίας οι οποίες κατά ζεύγη, παρήγαγαν δικούς τους απογόνους.

⁶⁴ Catherine Keller, *Face of the Deep*, (London and New York: Routledge, 2003), pp.49-51.

⁶⁵ Παν. Κ. Χρήστου (επόπτης), Ἑλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, Μ. Αθανασίου Ἔργα, *Περί Ἐνανθρωπήσεως*, 'Α' 1. 3. (Θεσ/νίκη: Πατερικά Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973), σελ. 234.

⁶⁶ 'Στή Γένεση', Λόγος Πρώτος, σὲ *Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου ἔργα* Τόμος "Ἐβδομος ἔρμηνευτικά (Β'), (Ἀθήναι: «Ο Λόγος», 1972), σελ.124-5.

⁶⁷ Sherrard, *Christianity Lineaments of a Sacred Tradition*, p.241.

⁶⁸ Mark I. Wallace, *Finding God in the Singing River-Christianity, Spirit, Nature*, (Minneapolis Fortress Press, 2005), p.44.

⁶⁹ Sherrard, *Christianity Lineaments of a Sacred Tradition*, p. 241. A classical passage in theology is one from Maximus the Confessor, *To Thalassius, on Various Difficulties* 13, PG 90, 296B.

⁷⁰ Anestis K. Keselopoulos, *Man and the Environment*, p.22.

νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε ἄϊδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης» Ρωμαίους 1.20.⁷¹ Αν θεωρήσουμε το «μηδέν» από όπου ο Θεός δημιουργεί, ως τα αδιαφοροποίητα βάθη Του, δεν καταλήγουμε σε παν-θεϊσμό που συγχέει το Θεό με τον κόσμο. Η διάκριση μένει: Δημιουργία είναι ό,τι ο Θεός δημιουργεί, η δημιουργία δεν είναι Δημιουργός.

Οι Ανατολικοί Εκκλησιαστικοί Πατέρες προσφέρουν κοσμολογία όπου «μηδέν» δε σημαίνει στέρηση κάθε ιδιότητας, ή αρνητική τάξη, αλλά θετική που δηλώνει απουσία χωροχρόνου, ύλης, όντων. Η δημιουργία «ἐξ οὐκ ὄντων» αναφέρεται σε ό,τι εν Θεώ είναι αμορφοποίητο, χωρίς ταυτότητα, αποφαιτικά αντιληπτό ως απύθμενα, ασύλληπτα βάθη αδημιούργητων θείων δυνατοτήτων, σε «οὐκ ὄντα» από όπου όλα απορρέουν.⁷² Το «πριν» της δημιουργίας αναφέρεται στις προ-οντολογικές θείες σφαίρες. Όταν ο Αθανάσιος συζητά τη δημιουργία «ἐξ οὐκ ὄντων» αναφέρεται και στην αναδημιουργία εν Χριστώ. Ο Θεός προσφέρει στην κτίση σωτηρία δια του Λόγου δια του οποίου τη δημιούργησε.⁷³ Η πατερική ιδέα της δημιουργίας «ἐξ οὐκ ὄντων» αναιρεί το δυϊσμό που χωρίζει τον πνευματικό από τον υλικό κόσμο, την ψυχή από τη σάρκα, το πνεύμα από την ύλη, αναιρεί όλους τους δυϊσμούς, τα ὄντα χωρίς αποκλεισμούς, διαχωρισμούς και ιεραρχίες δημιουργήθηκαν ἐξ οὐκ ὄντων.

ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο

*ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας*⁷⁴

Ο όρος σάρκα συναντάται στη Βίβλο ως ολιστική έννοια: δηλώνει όλη τη ζωντανή δημιουργία:⁷⁵ «ἐπάγω τὸν κατακλυσμόν, ὕδωρ ἐπὶ τὴν γῆν καταφθειραὶ πᾶσαν σάρκα». ⁷⁶ Στο Α΄ Κορ 15.39 νοούμε ότι όλες οι σάρκες δεν είναι ίδιες, «ἄλλη μὲν ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ σὰρξ κτηνῶν... σώματα ἐπουράνια, καὶ... ἐπίγεια· ἄλλ' ἐτέρα μὲν ἢ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἐτέρα δὲ ἢ τῶν ἐπιγείων. ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης... ἀστὴρ γὰρ ἀστέρως διαφέρει ἐν δόξῃ». ⁷⁷ Τα εδάφια δεν μιλούν για ανώτερη ή κατώτερη σάρκα, μεγαλύτερη ή μικρότερη δόξα, ή για αποκλεισμούς. Η ανθρώπινη σάρκα, γυναικεία ή ανδρική, λευκή ή μαύρη, νεανική, παιδική η γεροντική, πολίτη ή μετανάστη, ή δούλου, όπως και κάθε σώμα γήινο ή επουράνιο δεν τιμάται, ή αξιολογείται ή δοξάζεται ιεραρχικά αλλά με δόξα άλλη, ετέρα, διαφορετική.

Στη Βίβλο γράφει ότι ο Χριστός έγινε άνθρωπος, όχι άνδρας. Στο Χριστό νοούμε τη θεία φύση *υπερφυσική* και *φυσική* την ανθρώπινη η οποία είναι επίσης υπερφυσική. Ανθρωπίνως ο Χριστός πήρε γενετικό υλικό μόνο από τη μητέρα του, κάθε άνθρωπος δέχεται γενετικό υλικό και από τους δύο γονεΐς.. Η θεία άρα ενανθρώπιση είναι μυστήριο, και το να συζητούμε λογικά για το φύλο του Χριστού δεν έχει νόημα.

⁷¹ Sherrard, *Christianity Lineaments of a Sacred Tradition*, σελ. 240-2.

⁷² Ο.π. pp.229-39.

⁷³ Παν. Κ. Χρήστου (επ.), *Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, Μ. Αθανασίου Έργα*, 1 Απολογητικά, Λόγος Β΄ 'Περί Ενανθρωπήσεως', 1. (Θεσσαλονίκη: Πατερικά Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973), σελ. 228, 15-20.

⁷⁴ Ιωάννης 1.14

⁷⁵ *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας, Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, Μετάφραση από τα Γαλλικά, Εποπτεία: Σάββα Αγουρίδη, Σταύρου Βαρτανιάν, κ.ά. Αθήνα, (*Vocabulaire de Théologie Biblique*, publié sous la direction de Xavier Léon-Defour, 1974), «Βιβλικό Κέντρο 'Άρτος Ζωής'», 1980, σελ. 888.

⁷⁶ Γένεσις 6:17. Βλ. και τα βιβλικά εδάφια: Ψαλμοί 135:25 «ὁ διδούς τροφήν πάση σαρκί», Σειράχ 40:8 «μετὰ πάσης σαρκὸς ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους».

⁷⁷ Α΄ Κορινθίους 15:39.

Διευρύνοντας την έννοια ότι ο Λόγος έγινε σάρκα, κατανοούμε οικολογικά ότι ο Δημιουργός Λόγος εισήλθε ως σάρκα στην αλυσίδα της ζωής την οποία δημιούργησε, για να τη σώσει από τη φθορά και το θάνατο. Σε αλυσίδα ζωής δεν υπάρχουν ανώτερα και κατώτερα όντα, είναι όλα αλληλο-σχετιζόμενα, αλληλοεξαρτώμενα, και έχουν την ίδια αρχή, το Δημιουργό όλων, το Θεό. Τιμή και αξία σε κάθε σάρκα προσφέρει ο Δημιουργός.

Επίλογος

Τα όρια των όντων (δέρμα, μεμβράνες, τρίχωμα) διαλύονται όταν αποκαλύπτεται το πλέγμα σχέσεων και αλληλεπιδράσεών τους. Ζούμε σε ανοικτό σύστημα αφού όλα τα όντα αλληλοσυνδέονται και αλληλοεξαρτώνται· όλα εξαρτώνται από το δημιουργό. Η Χριστολογική περιχώρηση διαλέγεται με όλους τους λόγους που υπάρχουν πανενθεϊστικά εν τω Λόγω. Η περιχώρηση Θεού- δημιουργήματος είναι αμοιβαιότητα Θεού και κόσμου. Στην Τριάδα που ανοίγεται στον κόσμο και στο Λόγο που σαρκώθηκε,⁷⁸ συναντάμε το δυναμισμό της σάρκωσης ως Χριστολογική περιχώρηση προς την κτίση, για να σωθεί κάθε σάρκα, όλη η αλυσίδα της ζωής από τη φθορά και το θάνατο και να ενωθεί⁷⁹ με το Λόγο.⁸⁰ Τα πάντα είναι ιερά,⁸¹ αφού ο Λόγος τα δημιούργησε ως όντα από ουκ όντα, από ενδιάθετο σε εκφρασμένο λόγο. Η Τριάδα συντηρεί και ανακαινίζει τη ζωή εν Χριστώ και κάθε ον είναι πολύτιμο ως δημιουργήμα του Δημιουργού και ως μέλος της αλυσίδας ζωής που δημιούργησε ο Θεός. Σε περιχωρητικές σχέσεις αγάπης και ελευθερίας αυτονομίες, κλειστά κυκλώματα, διακρίσεις, αποκλεισμοί, περιθωριοποίηση, αυταρχισμοί, εξουσιαστική κυριαρχία διαλύονται. Η αγάπη περιχωρητικά, κενωτικά προχωρά προς και ανοίγεται για τους άλλους, οδηγημένη από την αιώνια περιχωρητική, κενωτική θεία αγάπη Όπως γράφει ο Μάξιμος ο Ομολογητής:

Ὁ τέλειος ἐν ἀγάπῃ... οὐκ ἐπίσταται διαφορὰν ἰδίου καὶ ἀλλοτρίου, ἢ ἰδίας καὶ ἀλλοτρίας, ἢ πιστοῦ καὶ ἀπίστου, ἢ δούλου καὶ ἐλευθέρου, ἢ ὄλως ἄρσενος καὶ θηλείας· ἀλλ' ἀνώτερος τῆς τῶν παθῶν τυραννίδος γενόμενος, καὶ εἰς τὴν μίαν φύσιν τῶν ἀνθρώπων ἀποβλεπόμενος, πάντας ἐξ ἴσου θεωρεῖ, καὶ πρὸς πάντας ἴσως διάκειται. Οὐκ ἔστι γὰρ ἐν αὐτῷ Ἕλληνας καὶ Ἰουδαῖος, οὐδέ ἄρσεν καὶ θῆλυ. οὐδέ δοῦλος καὶ ἐλεύθερος... πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός..^{82 83}

⁷⁸ Δαμασκηνού, *Ἐκδοσις Ακριβής*, Δ' 18, σελ. 402,4,6.

⁷⁹ Clarke, *Living in Connection*, σελ. 105, 177.

⁸⁰ Εφεσίους: 1.7-12, Κολοσσαείς 1.20.

⁸¹ Boff, *Cry of the Earth, Cry of the Poor*, σελ. 29.

⁸² Άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής, *Περί Αγάπης εκατοντάς Δευτέρα*, PG 90 λ'.

⁸³ Γαλάτας 3.28.